

Visby Kirkes Spir.

Af Hans Knudsen.

„Visby kiercke er Trøyborgs sognekircke, som affgangen welb. Peder Rantzow vdi sin tid lod kosteligen bepryde oc paa tornet lod opsætte en høy smal spir paa den manier, som spiren paa Hattersleffs bykiercke¹⁾ er bygt. Hand lod samme spir tecke met fortinnet stoelblick, som i det første skinnede oc pralede megit i marcken, men varede icke lenge forind samme blick forrustet oc effterhaanden blæste aff tornet, saa at der bleff funden deraff paa andre bymarker. Derfaare er tornet i forgangne aaringer teckt igen aldellis aff ny met egespon, oc met bly vel foruaret, huorpaa er anduend stor bekostning. Oc efftersom samme spir er bygt aff suag timmer, da er det seet i store stormvæer, at den haffuer giffuen sig for væerit, huerfaare den er end at holde ved mact.“

Saaledes beskriver Ærkedegnen i Ribe, Ægidius Lauritsøn, Visby Kirkespirs Tilstand i sin Regnskabsbog 1613—20. Beretningen er gennemtrængt af skade-

1) Hermed hentydes ikke til den lille Tagrytter, Haderslev Kirke nu bærer paa sin vældige Ryg, men 1604 fik Kirken et højt Taarn med et prægtigt kobberklædt Spir, som dog allerede nedbrændte 1627. Da Peder Rantzaus Byggearbejder paa Visby Kirke ligger forud for 1604, har hans Spir altsaa ikke været en Efterligning af det Haderslevske, saaledes som ovenstaaende kunde lade formode (Trap: Sønderjylland, S. 12).

fro Glæde over Peder Rantzaus fortinnede Staalblikks korte Varighed, men det, der ligger bagved, er en op-
rigtig Glæde over Peder Rantzaus Regimentes korte
Varighed, thi han havde taget Kirken fra Ærkedegnen
i Ribe, og benyttet sit Herredømme til i Stedet for
ærligt og kosteligt Bly at bruge elendigt Kram, billigt
og slet, til at klæde Spiret i.

1579 17. Oktober havde nemlig nævnte Holstener,
som indtil da var Kongens Lensmand paa Trøjborg,
faaet Skøde paa dette Slot med Gods i Lø og Højer
Herreder¹⁾, men snart efter stod Striden mellem Ribe
Domkapitel og Peder Rantzau om Lø Herreds Kirker.
Skødet lød nemlig paa Jus patronatus og Forsvar til
alle de Kirker i Lø Herred, som tilhørte Kronen, med
Ret til at indsætte Præster, der dog først skulde eksa-
mineres af Bispen i Ribe og kendes duelige „dog
Bispernes Visitats og Ribe Kapitels Frihed med Regn-
skab at høre og udi andre Maader aldeles uforkræn-
ket“.

Med Patronatsretten fulgte ellers en ret udstrakt
Beføjelse for Patronatsherren til at bortfæste Kirke-
godset og oppebære Kirkernes Indkomster og forestaa
deres Vedligeholdelse, men fra gammel Tid laa Visby,
Mjolden, Randerup og Døstrup Kirker i Lø Herred,
ligesom visse Kirker i Tørning Len samt i Tønder og
Højer Herreder under det Medlem af Ribe Domkapitel,
der kaldtes Ærkedegnen. Han havde hidtil haft dem
i Forsvar, og Kirkernes Regnskaber aflagdes for ham,
hvorimod han til Gengæld oppebar 2 Rdlr. af hver
Kirke i Regnskabspenge og Gæsteri.

Rantzau havde imidlertid tilegnet sig Patronatsret-
ten i videste Omfang, idet han paaberaabte sig det
kongelige Skøde. Vidtløftig Rettergang kom der ud af

¹⁾ Kronens Skøder I, S. 216.

det. Adskillige Gange havde han og Kapitlet procederet baade for Lø Herredsting og Viborg Landsting, men Sagen paakendtes endelig af Kongens Retterting, som stadfæstede en Landstingsdom, der havde givet Peder Rantzau Uret og kendt, at den omtvistede Rente og Herlighed angerløst skulde følge Kapitlet.¹⁾

1598 21. Juni faldt Rettertingets Dom, og fra 1579 eller de nærmeste Aar derefter havde Peder Rantzau altsaa administreret de 4 Kirker i Lø Herred og oppebaaret deres Indkomster. Det kan ikke have været noget helt ringe Beløb, thi 6. Juli 1598²⁾ gik han paa Forlig med Lensmanden i Ribe, der optraadte paa Kapitlets Vegne, om Erstatningen. De enedes om, at han skulde lade alle Krav falde for, hvad han havde anvendt paa Kirkerne, og endda udrede den meget anselige Sum af 3300 Daler til Lø Herreds Kirker.

Af dette Beløb skulde dog en Trediedel, eller 1100 Daler, tilfalde Ærkedegnen, Magister Erasmus Heidmann, til Erstatning for den Skade, han havde lidt paa sine Indkomster ved Peder Rantzaus Færd.³⁾ Tilovers til Kirkerne blev altsaa 2200 Rdlr., men Regnskabsbogen 1613—20 viser, at Visby Kirke da kun havde 350 Rdlr. paa Rente, Mjolden 320, Døstrup 400 og Randerup 250 Rdlr. Der var saaledes kun 1320 Rdlr. i Behold i alt, saa en anselig Del af den Kapital, der ved Forliget var blevet tilkendt Kirkerne, synes derfor i Mellemtiden at være gaaet tabt. I en Beretning, der maa være affattet i Aarene nærmest efter Stiftens lensmanden Albret Friises Død i 1601, hedder det dog, at han sørgede for, at Kapitalen blev sat paa Rente. De 2000 Rdlr. anbragtes 1599 hos Fr. Rosenkrantz til

¹⁾ V. A. Secher: Kongens Rettertings Domme I, S. 176—80.

²⁾ Smst., S. 243.

³⁾ Kancelliets Brevbøger 1598, 7. Juli (S. 299—300).

Rosenvold, hvem det snart efter gik meget ilde, saa denne Anbringelse har maaske ikke været helt heldig.

Efter Tabet af Kirkerne lader Trøjborg ikke mere til at have haft samme Værdi for Køberen, og Aaret derpaa tilbød Peder Rantzau Kongen at afstaa Gaarden og Godset for en rimelig Pris¹⁾ men det kom der dog ikke nogen Handel ud af. Det prægtige Slot med fire grundmurede toetages Fløje og fire Taarne, han havde opført, har sikkert gjort Ejendommen for kostbar for Kongen. Den forblev endnu i 2 Generationer i Familien Rantzaus Eje efter Peders Død i 1602 og kom aldrig mere tilbage til Kronen.²⁾

At der kunde tilfalde Visby Kirke en jævngod Anpart af de Rantzauske Penge, efter at han særligt havde prydet denne sin Sognekirke, er mærkeligt, thi i et af Procesindlæggene klagede Erasmus Heidmann over, at han havde „ladet sine Skrivere annamme og oppebære de fire Kirkers Pendinge af nogle Aar ved mange Hundrede Mark lybsk til Visby Kirkes Bygning“³⁾, men Sagen var den, at det Rantzauske Regiments Pral og Prunk havde været Kirken kostbart og lidet nyttigt.

Kirkeregnskabsbogens Udgiftsposter for 1615 indledes derfor med følgende Klager:

„Efftersom den megit store vnyttelige fløgel paa tornet oc knap, giordt aff fortenet blick, vaar nu aldelis forrustet oc forderffuet, da haffue kierckeueergene ladet den nedtage oc ladet en ny forgylt igen opsette med stoer liffsfaare for spirens høyhedtz skyldt, i lige

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1599, 24. December (S. 458) og 1599, 26. December (S. 459).

²⁾ Trap I Udg. Spec. Del, II 2, S. 1023.

³⁾ Ribe Bispearkiv, Ad Reg. Nr. 7, Caps. 18, Pk. 11, Nr. 15.

maade ladet bekoste paa bly oc blyteckening, smedtlønn oc i andre maader, som effterfølger“.

De to Kirkevænger var Jep Mouritsen i Gammelby og Matthis Christensen i Visby, og i det følgende af Regnskabsbogen anføres deres Udgifter hver for sig, men saaledes fordelte, at de større Poster udredes med det halve af hver. For at give en Prøve paa dem hidsættes nogle af Jep Mouritsens Udgifter, idet man samtidig maa erindre, at Matthis Christensen har en tilsvarende Række, saaledes at Kirkens Udgifter bliver det dobbelte af de anførte Summer.

„Kjøbt aff Berent Beher i Tynder 2 schippund 3 lispund bly, huer schippund 32 mark lybsk og told deraff 8 sk. beløb	69 mrk. 6 sk.
Noch holden blyteckeren selffanden oc malleren selffanden i x dage til kost samt en plegtskarl ¹⁾ 20 dage kost oc løn, oc en, som tuende gange huer dag bar mad fra Gammelby til kiercken	25 mrk.
Noch 1½ tylter deller oc 10 berlinger oc stollingtrær ²⁾ til tornet som en lang træ til fløgellen at opsette oc veed at støbbe med koste tilsammen	12 mrk. 11 sk.
Noch giffuen malleren for fløgelen oc knapen at forgylde	10 mrk.
Noch giffuen blymester i hans fortin- gede løn for den gamle knap oc fløgel med stoer faare at nedtage	

¹⁾ Plegtskarl = Arbejdsmand.

²⁾ Deler: Planker eller Brædder. Berlinger og Stollingtrær er aabenbart Tømmer af anden Slags, jvnf. Ivar Aasen: Norsk Ordbog: Berling, liden Stok eller Bjælke under Flagerne i et Fartøj, og Sander: Wörterbuch der deutschen Sprache: Stollen, Fusz, worauf etwas ruht, Pfosten.

oc den ny igien at opsette, item for
 huis blyteckening hand gjorde ved
 renderne paa tornet oc krandtzen,
 item her vdi indregnet tin at lodde
 med oc hans suenis drickepending 25 mrk. 12 sk.
 Noch 2½ tønder kalck til tornet
 sampt murmesteren oc kalckslar
 til kost oc løn 4 mrk.“

Det Aar blev der alt i alt paa Spir og Taarn anvendt 303 Mark 15 Sk. lybsk eller godt 121 Rdlr.¹⁾, altsaa et efter Tidens Lejlighed ret betydeligt Beløb. Samme Aar var Kirkens hele Indtægt 261 Mark 11 Sk. og den samlede Udgift 440 Mark 8 Sk. Der var altsaa et Underskud paa 178 Mark 13 Sk. lybsk. Til Dækning laantes noget af Daler Kirkes Midler, som ogsaa var under Ribe Ærkedegns Bestyrelse, og Kirkevægerne maatte staa i Forskud for Resten. De følgende Aars Regnskaber udviser yderligere adskillige Udgifter til Taarnet, men dog ikke større, end at Regnskabet for 1618, det sidste i Ægidius Lauritsøns Regnskabsbog, kunde afsluttes med et beskedent Underskud paa 12 Mark 4 Sk. 6 Hvide lybsk.

I Enkelthederne at følge Visby Kirkes Bygningshistorie gennem de følgende Tider kunde meget vel lade sig gøre paa Grundlag af Regnskaberne²⁾, men

1) 1 Rdlr. da = 40 Sk. lybsk, men Kursen var iøvrigt temmelig varierende.

2) Fordi Ærkedegnedømmet fra c. 1660 altid var forenet med Bispestillingen, findes Arkidiakonats Kirkeregnskaber nu i Ribe Bispearkiv. De er i Hovedsagen delt i to Rækker, nemlig for Tørning Len 1625—1863 og for Lø Herred m. v. 1554—1856. De tørninglenske omfatter Arrild, Brøns, Hvidding, Højrup, Rejsby, Roager, Skærbæk, Spandet, V. Vedsted og Vodder Kirker i Hvidding Herred; Agerskov, Bevtofte, Branderup, Tislund og Toftlund Kirker i Nør Rangstrup Herred; Gram (—1671), Nustrup og Skrydstrup Kirker i Gram Herred. Regn-

vilde her blive for vidtløftigt. Det høje Spir hævdede sig dog over 200 Aar. Det synede vidt ud over det flade Land og ud over Vandet, hvor det gjorde Gavn som Sømærke, men i Længden kunde Murværket ikke bære Trykket af det store blytækte Spir. I 1853 blev det nedbrudt, og 1857—58 kom der et nyt af meget beskedne Former. Aaret efter det store Spirs Nedtagelse sank ogsaa Taarn og Tind paa Peder Rantzaus Trøjborg, der blev nedrevet af den ny Tids Mand, Bonden Knud Knudsen, som ikke skøttede om at blive Herremand, men prøvede paa at faa Staten til at oprette et Seminarium i Rantzauernes gamle Borg, inden han besluttede sig til at nedrive den.¹⁾ De mest synlige Mindesmærker om Trøjborgs gamle Herre dér paa Egnen fik saaledes den Skæbne næsten samtidigt at lægges øde.

skaberne for Lø Herred m. v. omfatter Brede (1647), Døstrup, Mjolden, Randerup og Visby Kirker i Lø Herred; Rømø 1554—1660 og 1683—1836, Føhr St. Laurentius 1724. 1792—1836, Amrum St. Clemens 1792—1836; samt Møgeltønder, Daler og Ballum Kirker — 1660 i Møgeltønder og Ballum Birker; endvidere Abild, Emmerlev, Hjerpsted, Højer, Skast og Udbjerg Kirker — 1660 og 1682—88 i Tønder og Højer Herreder. Der findes altsaa i Ribe Bispearkiv et meget rigt Materiale til disse Kirkers Bygningshistorie.

¹⁾ Dahl & Linvald: Sønderjylland I, S. 172.
